

УДК 929.64:739.2-051(438.22)“15”

**КНИГА ЗЕМСЬКИХ І ШЛЯХЕТСЬКИХ ГЕРБІВ ЕРАЗМА КАМИНА,
ПОЗНАНСЬКОГО ЗОЛОТАРЯ XVI СТ. З ФОНДІВ НАУКОВОЇ
БІБЛІОТЕКИ ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА***

Йоанна КЛИШ

*Торунський університет ім. М. Коперніка,
вул. Міцкевича, 121, м. Торунь, 87-100, Польща, тел. 0048 (0-56) 655-44-07,
ел. пошта: joannaklysz@02.pl*

У статті йдеться про книгу земських і шляхетських гербів, що зберігається у фондах Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка. Її автором був польський золотар XVI ст. Еразм Камин. Гербовник на сьогодні є цінним історичним джерелом не лише з огляду на цікавий текст, але й передусім з огляду на кольорові зображення гербів, обрамлення яких було виконано у популярному наприкінці XVI ст. стилі північного ренесансу.

Ключові слова: Еразм Камин, Ян Длугош, гербовник, земські і шляхетські герби.

У фондах Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка зберігається книга, яка є дуже важливим, але досі малодослідженим зібранням польських земських і шляхетських гербів XVI ст. Автором книги був Еразм Камин¹ – познанський золотар, який виконав її 1576 р. як дар для Ради міста Познані.

У 1905 р. рукопис був вивезений з Познані². Втрачений манускрипт 1926 р. віднайшов у Лондоні Рудольф Котуля, купив його на аукціоні і долучив до фондів бібліотеки Львівського університету.

Початково дослідження мистецького доробку Еразма Камина зосереджувалися виключно на виданих ним 1552 і 1592 рр. книгах золотарських візерунків (іл. 14 вклейки). Ці книги є єдиними збереженими польськими орнаментальними шаблонами, які було створено за зразком популярних у XVI ст. західноєвропейських публікацій. Першим, хто написав про Е. Камина і його книги візерунків, був німецький дослідник Йозеф Едуард Вессели³. Пізніше цією проблематикою займалися Едвард Раставецький⁴ і Мар'ян Соколовський⁵. Більш докладні відомості про золотаря і його

* Текст з'явився у процесі підготовки докторської дисертації, присвяченої мистецькому доробку Еразма Камина. Науковим керівником роботи є доктор габілітований, професор Ришард Мончинський.

¹ Див. додаток.

² *Warschauer A.* Aus den Posener Stadtrechnungen, besonders des XVI. Jahrhunderts // *Zeitschrift der Historischen Gesellschaft für die Provinz Posen.* – XX, 1905. – S. 289.

³ *Wessely J. E.* Das Ornament und die Kunstindustrie in Ihrer geschichtlichen Entwicklung auf dem Gebiete des Kunstdruckes: 3 t. – Berlin, 1877. – T. 2. – Tabl. 169–170.

⁴ *Rastawiecki E.* Słownik rytowników polskich tudzież obcych w Polsce osiadłych lub czasowo w niej pracujących. – Poznań, 1886. – S. 155: s. v.: *Kamyn*, названо два інші тексти. В одному з них Р. Вігель зробив посилання на збірник малюнків “Goldschmidts–Ornamente”. У цьому збірнику вміщено два малюнки з написом: “Teras nowo widane u drukowane w Posnani prses Erasmusa Kamyn Rokv Pan MDXСII” (“Тепер перевидав і надрукував у Познані Еразм Камин року Божого MDXСII”), зі зв'язаною монографією EsK і ∞. Р. Вігель додав, що “той польський митець Еразм Камин є цілком незнаним. Ці дві гравюри на міді, імовірно, представляють

родину подав 1894 р. Адольф Варшауер⁶. Через рік після його публікації Ганс Бьош представив нововідкриті малюнки Е. Камина⁷, а 1955 р. Жан-Валері Радо в листі до Станіслава Шульца повідомив, що віднайдено чергові неопубліковані гравюри Е. Камина⁸. С. Шульц видав ці гравюри 1960 р.⁹ У 2003 р. Міхал Возняк коротко підсумував відомості про віднайдені на той час книги візерунків¹⁰.

Передвоєнне відкриття Р. Котулі також посилює зацікавлення львівською книгою гербів Е. Камина. У 1930 р. Мар'ян Фрідберг опублікував працю “Клейноди Длугоша”, в якій детально розглянув латинський текст гербовника Е. Камина¹¹, здійснив його обширний аналіз, а також порівняв і з іншими виданнями “Клейнодів...”, у тому числі з виданням із фондів Бібліотеки Ординації Замойських, яке було виразно подібним до львівського рукопису, але знаходилося в некомплектному стані і без титульного аркуша¹². Він розпізнав назви більшості гербів, однак оминув опис кольорових гравюр, які, як він стверджував, “чекають на окреме дослідження з боку знавців золотарського і гравірувального мистецтва”¹³. У тексті він помістив лише кілька чорно-білих фотографій аркушів книги¹⁴.

оздоби чи орнаменти золотарських виробів, цілком невідомих нам звідки-небудь, як і сам познанський гравець Камин, можливо, Камінський”. У другому зі згаданих текстів Г. К. Наглер (Die Monogrammisten. – München, 1860. – Т. 2. – С. 665. – Nr 1775) писав, що такий собі Еразм Камин близько 1590 р. був діючим золотарем у Кракові, видав принаймні шість золотарських таблиць зі своєю монограмою, складеною з трьох сполучених літер EsK. На одному з малюнків є напис: “Teras...”, однак не подано дати створення і ∞. Брак точного часу і опису монограми вказують на те, що Г. К. Наглер не бачив книги візерунків. Невідомо також, звідки він узяв інформацію про те, що Е. Камин був краківським золотарем.

⁵ *Sokolowski M.* Erazm Kamyn, złotnik poznański i wzory przemysłu artystycznego u nas w XV i XVI wieku // *Sprawodania Komisji Historii Sztuki w Polsce.* – V, 1893. – З. 3. – С. 129–136.

⁶ *Warschauer A.* Kamynowie – poznańska rodzina złotników // *Kronika Miasta Poznania.* – I, 2000. – S. 223–239.

⁷ Ганс Бьош стверджував, що безпосереднім виконавцем нюрнберзьких візерунків був не Еразм Камин, а такий собі Еразм Клосер (*Bösch H.* Erasmus Kamyn oder Erasmus Kloser // *Anzeiger des Germanischen Nationalmuseums.* – Nürnberg, 1895. – С. 1–8). У світлі тверджень А. Варшауера ця гіпотеза не знаходить фактичного обґрунтування. Еразм Клосер був зятем Петера Гелхора, діда Еразма Камина. Вочевидь, він походив із Нюрнберга, однак мешкав у Вільно. Помер у 1536 р. Дата смерті Е. Клозера виключає імовірність його авторства нюрнберзьких візерунків, які натомість походять із 1552 р.

⁸ “Notre Cabinet des Estampes possède de Erasme Kamyn, dans le recueil AA I Resles pieces catalogues par E. Courboin du no 7241 a 7257 inclus”.

⁹ *Szulc S.* Wzory złotnicze Erazma Kamyna – złotnika poznańskiego z XVI wieku // *Kronika Miasta Poznania.* – XXVIII, 1960. – Nr 4. – С. 82–84.

¹⁰ *Woźniak M.* Wzory złotnicze Erazma Kamyna // *Amulet–Znak–Klejnot. Biżuteria w Polsce.* – Toruń, 2003. – С. 19–26.

¹¹ *Friedberg M.* Klejnody Długoszowe // *Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie.* – X, 1930. – С. 10–107.

¹² *Ibidem.* – С. 15; автор подав інформацію, що Бібліотека Ординації Замойських у Варшаві володіла (під сигнатурою Cimelia 100) рукописом, оздобленим гравюрами гербів, написаним у XVI ст., недатованим, формату 28,5×18,5 см, на тому ж папері, що і львівська книга. Манускрипт мав 31 пронумерований аркуш (2–32), 8 пронумерованих, під'єднаних на початку книги у XIX ст. На деяких аркушах збереглася давня пагінація, яка свідчила про те, що рукопис є некомплектним, а раніше він нараховував 48 аркушів. У той час бракувало 17 початкових аркушів. Письмо, однак, було іншим, ніж у львівському гербовнику. М. Фрідберг не назвав автора гравюр, однак порівняння твору із львівським гербовником підтвердило, що рукопис Бібліотеки Замойських був витвором того самого гравера. У ньому не було титульного аркуша і 17 аркушів із земськими гербами. Рукопис згорів у 1944 р.

¹³ *Ibidem.* – С. 93.

¹⁴ *Ibidem.* – С. 11, рзгзур. 1; також М. Фрідберг дякував Р. Котулі за можливість використання львівського гербовника у “Річнику Польського геральдичного товариства у Львові” та за цінні зауваження про долю колекції. Він згадав при цьому, що, з огляду на високу мистецьку цінність гербовника, Р. Котуля збирався опублікувати його повністю. Цей задум не було реалізовано.

У 1935 р. Альфред Бросіг у статті, надрукованій у “Кур’єрі Познанському”, підтвердив, що в Польщі існує другий примірник гербовника Е. Камина¹⁵. Про книгу у 1959 р. згадував С. Шульц, який підсумовував відомості про гербовник, повністю опираючись на визначення М. Фрідберга¹⁶. Він, однак, не бачив гербовника і не знав, чи той і надалі знаходиться у львівських фондах¹⁷. У 1993 р. Стефан Кучинський уважно розглянув земські герби, що знаходяться у “Клейнодах...”, і порівняв їхні описи з іншими роботами, які приписують Яну Длугошу¹⁸. Незважаючи на те, що в його розпорядженні були мікрофільм і фотокопія рукопису не найкращої якості¹⁹, він видав аж вісім земських гербів із гербовника Е. Камина²⁰.

На авторство Е. Камина вказує монограма митця EsK на першій сторінці гербовника. Це та сама монограма, що була вміщена на його книзі візерунків 1592 р. разом із іменем та прізвищем автора, і та сама, яку підтверджують цехові книги 1562–1567 рр.²¹ (іл. 15). Про авторство Е. Камина свідчить запис у фінансових рахунках Ради міста Познані від 11 березня 1576 р., де сказано: “Erasmo Kamin aurifabro, qui librum stemmatum et insignium per ipsum impressorum sp. consulatui donavit, iussu d. consulum demimus 22 fl. 20 gr.”²², а також посмертний інвентар Е. Камина, укладений 28 січня 1585 р., де серед речей зокрема названо: “блях, на яких є шляхетські герби, 103, 10 гравійованих блях повітових гербів [...], 8 блях міських гербів, 3 передні бляхи до книг”²³.

Доля гербовника була дивною і, без сумніву, повною пригод. Із записів, знаків та наклейок, що знаходяться у книзі, можна зробити висновок, що 1816 р. її продали на аукціоні в Німеччині. Про це свідчить запис: “Ex. Auct. Ebner 1816 5 f 19 nr 24 ... süß”. Близько 1850 р. вона перейшла у власність родини Розенгаймів у Лондоні, що підтверджує екслібрис: “Library of Max Rosenheim and Maurice Rosenheim London” та кругла етикетка: “Rosenheim Collection No 12” (вклеєні на внутрішній стороні оправи). Звідти вона потрапила до лондонської крамниці антикваріату, де її віднайшов Р. Котуля.

Книга має формат 31 × 18,7 см, оправлена у тверду шкіряну бронзову оправу зі штампованим посередині прямокутника еліпсом, виконаним мавританським орнаментом. На кутниках знаходяться рослинні орнаменти (іл. 16). Оправа, ймовірно, походить із XVI ст., а корінець, очевидно, був замінений під час консервації на початку XIX ст. Текст книги написано чорнилом, яке сьогодні набуло темно-коричневого кольору, на грубому, жовтуватому папері. У книзі, що налічує 50 аркушів (пагінація), заповнено 48²⁴. Гербовник розпочинають чотири нумеровані аркуші, перший із яких додано під час реставрації оправи у XIX ст. Два наступні, склеєні до купи, а також титульний аркуш праці, походять із часів Е. Камина.

¹⁵ Brosig A. Dwa przykłady wielkopolskie // Kurier Poznański. – XXX, 1935. – Nr 287. – 26.VI. – S. 5.

¹⁶ Szulc S. Księga Herbów Erazma Kamyna // Kronika Miasta Poznania. – XXVII, 1959. – Nr 4. – S. 74–76.

¹⁷ Ibidem. – S. 77; це підтверджує зміст передрукованих ним фотографій. Окрім того, С. Шульц звертався до відділу культури президії Національної ради міста Познань, аби той зацікавився питанням і доклав зусиль з її пошуку.

¹⁸ Kuczyński S. K. Polskie herby ziemskie: geneza, treści, funkcje. – Warszawa, 1993. – S. 42–47, 68–75.

¹⁹ Ibidem. – S. 66, przyp. 179.

²⁰ Ibidem. – S. 72–73.

²¹ Szulc S. Księga herbów Erazma Kamyna... – S. 77; представляє фотокопію автентичного підпису Еразма з 1563 р. (Varia, 1731. – S. 236).

²² Friedberg M. Klejnoty Długoszowe... – S. 13, przyp. 1.

²³ Nawrocki S., Wisłocki J. Inwentarze mieszczkańskie z lat 1528–1635 z ksiąg miejskich miasta Poznania. – Poznań, 1961. – S. 247–248.

²⁴ Friedberg M. Klejnoty Długoszowe... – S. 11; вже 1930 р. зауважив брак 40-ї сторінки. Він припускав, що її забракло внаслідок помилки при пагінації.

Книгу поділено на дві частини, які відрізняються типом письма, отже, їх писали різні особи. Основній частині передує декоративний титульний аркуш у вигляді розфарбованої гравюри розміром 13,7×9,9 см (іл. 17). Усі герби мальовано вручну і наклеєно на аркуші книги. Кожен герб уміщено під латинським текстом, який його пояснює.

Перша частина містить 31 гравюру земських гербів (іл. 18). Усі літери назв земель написано маюскулом більшого формату. Гравюри наклеєно по дві на аркуш і лише на одній його стороні. Лише три земські герби, на сторінках 1 (герб Краківської землі), 2 (герб Литви) і 17 (герб Мазовії), наклеєно по одному на аркуш*.

Великий напис “Arma Baronum Regni Poloniae”, вміщений на сторінці 18 над гербом Топор, відкриває другу частину гербовника, що містить 187 рицарських гербів, сім капітульних, а також герб Краківського університету (іл. 19). Назви гербів мають більший формат, але літери є мінускульними. Також, на відміну від першої частини, малюнки наклеєно на обидвох сторонах аркушів, переважно по два чи три на кожній сторінці. Гравюри рицарських гербів є дещо меншими від земських**.

Повна назва рукопису звучить так: “Liber insigniorum / Regionum atque clenodiorum / Regni Poloniae summa cum / diligentia elaboratu / 1575”. На титульному аркуші зображено монумент, схожий за формою до вітваря, який оформлює заголовок праці. Над заголовком, в оздобленому картуші, розміщено спрощений герб Познані у формі двох перехрещених срібних ключів на червоному тлі. Обабіч картуша на казкових тваринах сидять двоє путті***. Одна їхня долоня спирається на картуш, у другій вони тримають роги достатку, виконані з квітів. У середній частині цього вітваря, по обидві сторони заголовка, на постаменті, що висунутий перед бічними колонами, стоять дві постаті. Справа – воїн у панцирі й наколінниках, у шоломі з короною, озброєний списом, широкою шаблею при боці, за щитом. Зліва – темношкіра жінка у шоломі, жовто-червоному одязі, наколінниках і наплічниках, озброєна щитом і списом. Посередині цоколю вітваря, в декоративному картуші, знаходиться згадана вище в’язана монограма EsK – Еразма Камина. Обабіч картуша вміщено паноплії. На задньому плані, за монументом, з правої сторони вивисується гора, увінчана колоною, на фоні яких видно обриси замку чи міста, а з лівої – вежа або облогова машина.

Усі герби у збірнику Е. Камина – і земські, і рицарські – було вписано у докладно виконані, оздоблені картуші. У більшості випадків вони мають овальну форму, часом – серцеподібну. Вони відзначаються великою різноманітністю оформлення і прикрас, зі значною перевагою рольверку. Деякі картуші містять елементи спрощеного хрящувато-мушлеподібного орнаменту, у дуже ранній редакції. Окрім того, їх прикрашають голівки путті, кабошони, раути, маскарони, птахи та казкові тварини. Винятковим з-поміж усіх форм є капітульний герб у вигляді Богородиці з немовлям, яка стоїть на півмісяці. Тут щит має овальну форму, а функції рами виконує не картуш, а зелений вінок. Різноманітними є і кольори гербів. Переважають червоний, жовтий, блакитний і зелений, які, незважаючи на вплив часу, залишилися надзвичайно інтенсивними.

Книга гербів у цілому не є роботою винятково Еразма Камина, а ілюстрованою версією згаданих вище “Клейнодів Длугоша”. Вони вийшли з-під пера польського хроніста Яна Длугоша у 1464/1465–1580 pp., про що свідчать автори XVI ст. – Мацей

* Дві перші гравюри мають розміри 8×6 см, решта натомість – 6,7×5 см.

** Розміри: 5–5,5×4 см, за винятком гербу Вроцлавського капітулу, який має розмір 7×5 см.

*** М. Фрідберг ідентифікував казкових тварин як драконів, із чим не погоджувався А. Бросіг, який стверджував, що путті сидять на дельфінах.

Меховіта і Бартош Папроцький²⁵. М. Фрідберг налічував аж сім рукописів цієї книги під назвою “*Insigniorum, clenodium regis et regni Poloniae*”²⁶. Один із них, без жодних ілюстрацій, зберігається в бібліотеці в Курніку²⁷. Праця Е. Камина, вочевидь, була однією із двох книг, названих тим самим дослідником, які, окрім тексту, мали кольорові малюнки гербів.

Я. Длугош розпочав свою працю представленням державного гербу Польського Королівства. Далі описав 17 гербів земель²⁸, чотири герби капітулів і 71 рицарський герб. На початку переліку останніх він подав заголовок “*Arma Baronum Regni Poloniae*”. Урахування хроністом гербу Вроцлавського капітулу свідчить про те, що він визнавав належність сілезької церкви і сілезького регіону до Польської корони. У своєму записі він урахував герби лише найвидатніших достойників, тобто “*barones*”. Натомість він не приділив уваги звичайному рицарству, відзначеному як “*nobilem*” або “*milites*”. Окрім опису герба, Я. Длугош згадував про походження роду (або який-небудь історичний випадок, пов’язаний із цим родом), а також робив спробу характеристики його членів (зазвичай моральні якості, які показують характер, настрої, життя і звички). Він писав, наприклад, про те, що рід є балакучим, ошадним, чутливим або ж схильним до гніву²⁹.

Опис гербів Я. Длугоша є найдавнішим подібним переказом, який розповідає про форму герба, його кольори і шит. Ці описи характеризуються великою точністю і добрим знанням предмету. У польській геральдиці до Я. Длугоша не було автора, який спробував би здійснити настільки широку систематизацію гербів. Раніше існували лише описи гербів, подані у судових доведеннях шляхетства, однак вони дуже часто містили помилкову і недостатню інформацію.

Порівняно з працею Я. Длугоша, гербовник Е. Камина подає значно більший перелік рицарських і земських гербів. У ньому, однак, бракує гербу Вроцлавського капітулу, а державний герб розглядається разом із дотичним гербом Краківської землі. Крім того, золотар виконав герби земель, які були включені до Корони лише згодом – Мазовецької землі, князівств Заторського і Освенцімського, а також герби васальних держав – Тевтонського ордену і Молдавії. У той же час порядок подання земських символів у гербовнику Е. Камина відрізняється від прийнятого у тексті “Клейнодів...” XV ст.³⁰ Біля деяких шляхетських гербів уміщено розповіді про історію створення гербу, наприклад, біля гербу Стариконь вміщено розповідь про відокремлення його власників від власників гербу Топор.

Порівняння кольорів гербів, які підготував Е. Камин, виявляє певні відмінності щодо долученого тексту. Наприклад, “Клейноди...” описують герб Подільської землі як золоте сонце на білому полі, а в Е. Камина сонце вміщено у блакитному полі. Я. Длугош оминув питання гербових клейнодів, подаючи інформацію про них лише у чотирьох випадках (Божездаж, Ястжембец, Ліс, Корчак). У свою чергу, в Е. Камина клейноди зустрічаються лише біля гербу Кромерова.

²⁵ *Miechowita M. Chronica Polonorum – Kraków, 1521. – S. 343; писав про його життя і праці: “Item scripsit familia, arma et clenodia nobilitatis Polonorum cum origine et causa forum”;* *Paprocki B. Herby rycerstwa polskiego. – Kraków, 1584; посилається на працю Я. Длугоша.*

²⁶ *Friedberg M. Klejnoty Długoszowe... – S. 1–22.*

²⁷ *Insignia sen clenodia regis et regni Poloniae z Kodeksu Kórnickiego. – Poznań, 1885. – S. 27; із зображенням тексту.*

²⁸ *Kuczyński S. K. Polskie herby ziemskie... – S. 46.*

²⁹ *Friedberg M. Klejnoty Długoszowe... – S. 37.*

³⁰ *Kuczyński S. K. Polskie herby ziemskie... – S. 69–75.*

Неузгодженості між текстом і зображеннями можна пояснити частими змінами у польській геральдиці XVI ст. З одного боку, завершився процес геральдизації, який розпочався наприкінці Середньовіччя, з іншого – було створено підвалини для її нових форм. Окремішній характер польської геральдики був знівельований, оскільки вона підпорядковувалася загальноєвропейським правилам, але водночас й стала на шлях, який досить далеко її відводив від вироблених у Середньовіччі канонів. У XVI ст. герб перестав бути рицарською ознакою, ставши натомість синонімом суспільних прав, якими користувався його власник³¹. З'явилися істотні відмінності між старими й новими гербами. Старі, незважаючи на втрату родинного зв'язку, надалі залишалися родовими гербами, згодом їх використовували незалежно від родинних зв'язків. Нові, натомість, могли бути успадковані лише в межах родини. Це значно обмежувало коло користувачів і навіть спричинило зникнення деяких гербів ще у XVI ст. Внаслідок усіх цих змін з'явився чужий для польської геральдики звичай називати герб прізвищем його носія, як у західній геральдиці³². Варто зазначити, що серед гербів XVI ст., які походили з нобілітації, близько 30 % запозичили малюнки зі старих, середньовічних гербів, модифікуючи їхні кольори і передовсім клейноди, а 6 % пов'язували той самий герб із додатками, зазвичай іноземного походження. Надалі бракувало сталих засад, які б регулювали і уніфікували геральдичні легенди. Довільність інтерпретації Е. Камина добре узгоджувалась із пануючою в той час практикою.

Гербовник Я. Длугоша не містив мальованих зображень гербів, а лише їх описи, що змістовно відповідали кольоровим зображенням гербів, уміщених у тогочасних гербовниках інших країн³³. Серед найважливіших прикладів сучасних “Клейнодам...” європейських видань М. Фрідберг називав фламандський гербовник герольда Герле (1370–1395), французький гербовник (1429–1461) і Цюріхський Сувій (XIV ст.). З-поміж німецьких він вказував гербовники з Донау-Ешінген (1433), гербовник абата Ульріха Рьоша із Санкт-Галлена або “Codex Haggenberg” (1468–1491), так званий “Kochisches Wappenbuch” (бл. 1490) та гербовник Конрада Грюненберга (1483), які сам переглянув³⁴.

Збірник гербів Е. Камина XVI ст. займає окреме місце на тлі інших, сучасних йому гербовників, як з точки зору форми, так і змісту. Серед західноєвропейських гербовників того часу найважливішими були т. зв. гербові сувої, які наслідувала більшість сучасних подібних їм видань. Їх єдиним призначенням було подання кольорових зображень гербів разом із зазначенням прізвищ гербових родів. Поєднання розлогого тексту із кольоровим зображенням герба було рідкістю. До такого типу належить, наприклад, перший друкований польський гербовник “Arma Regni Poloniae” Марка Амброзія з Ниси, виданий у Антверпені (1562) і Парижі (1572)³⁵.

Серед європейських гербовників, близьких за часом створення до праці Е. Камина, між іншими є гербовник Конрада Шнітта (1530), а також т. зв. “Wannenwetschisches Wappenbuch” (друга половина XVI ст.) і гербовник Ієроніма Вісхера (XVI–XVII ст.)³⁶.

³¹ *Szymański J.* Herbarz rycerstwa polskiego z XVI wieku. – Warszawa, 2001. – S. 6.

³² *Ibidem.* – S. 7.

³³ *Friedberg M.* Klejnoty Długoszowe... – S. 44–45.

³⁴ *Ibidem.* – S. 43–47.

³⁵ *Wdowiszewski Z.* Marek Ambroży z Nysy i jego “Arma Regni Poloniae” z 1562 r. // *Miesięcznik Heraldyczny.* – XIII, 1934. – Nr 11. – S. 166–170; Nr 12. – S. 177–186; *Kuczyński S.* Polskie herby ziemskie... – S. 75.

³⁶ *Ibidem.* – S. 43–47; повідомляє, що гербовник І. Вісхера, який містить також 24 рицарські герби, перебуває у власності родини Буркгардтів у Швейцарії. Його копію, а також гербовник К. Шнітта, зберігає Державний Архів у Базелі. “Wannenwetschisches Wappenbuch” знаходиться в Університетській бібліотеці в Базелі.

Особливо багатообіцяючим для подальших досліджень гербовника Е. Камина є порівняння його з мальованим гербовником І. Вісхера. М. Фрідберг, хоч і згадував про нього, однак не зробив порівняльного аналізу обидвох книг. С. Кучинський, окрім того, згадує гербовники Віргілія Соліса (1555), Захарія Бартша (1567), Йоста Аманна (1579) і Йоганна Зібмахера (1596)³⁷. Варто звернути увагу на той факт, що стиль багатьох гравюр В. Соліса і Й. Аманна відповідає стилістиці золотарських гравюр Е. Камина.

Хронологічно близькою є і книга гербів золотаря Ганса Гілмайра з Регенсбурга (1560), яка зберігається у фондах Баварської державної бібліотеки у Мюнхені³⁸. Цей рукопис містить 421 міщанський герб, переважно в кольорі. Кожен із них, подібно до книги Е. Камина, був намальований і вкесний до книги. Частина гербів показано на щитах у формі картуша, так як, наприклад, герб із титульної сторінки гербовника, де у червоному картуші вміщено два перехрещені ключі. Однак у порівнянні з цією публікацією, праця Е. Камина, по-перше, має набагато вищий мистецький рівень, по-друге, значно ширший репертуар застосованих форм.

Геральдичні дослідження показують, що форми щита, які застосував Е. Камин у своєму гербовнику, у Франції існували близько 1520 р., в Італії – близько 1554 р., а в Німеччині – близько 1580 р.³⁹ К. Несецький зазначав, що картушева форма гербового щита була особливо популярною в Німеччині, через що в геральдиці її часто називають німецьким щитом. Італійці, в свою чергу, надавали перевагу овалному щиту⁴⁰. У гербовнику Е. Камина зустрічаємо обидва варіанти, що було наслідком певної свободи вибору щита в тогочасній польській геральдиці. Найбільш правдоподібно, що Е. Камин надихнуло маньєристичне італійське мистецтво і його німецькі інтерпретації. Збірники візерунків, які виходили у друкарнях Нюрнберга, Аугсбурга та інших міст, діставалися до Польщі, ймовірно, набагато раніше, ніж нідерландські публікації. В інвентарі Е. Камина знаходимо інформацію про те, що він володів “26 старими нюрнберзькими гравірованими бляхами”⁴¹. Відомо також, що міщанин із Нюрнберга, якийсь Панкратіус Генне, доставив польському золотареві два перстені з діамантами.

Познанський ринок був місцем, яке відвідували купці та митці з Італії та Німеччини, результатом чого був обмін мистецьким досвідом. Можна припускати, що Е. Камин підтримував дружні стосунки із Джованні Баттіста Квадро – архітектором познанської ратуші⁴². Можливо, він навіть використовував досвід італійського архітектора. Тим більш правдоподібною є версія Єжи Ковальчика, який з’ясував, що відомий комплекс картушів із гмерками бургомістрів і вїтів на другому поверсі лоджії познанської ратуші, автором якої був Д. Б. Квадро (бл. 1560 р.), має певну спорідненість із працею Е. Камина⁴³ (іл. 20) Не виключено, що саме Е. Камин проектував згадані картуші. Його гербові щити виявляють велику подібність зі створеним на кільканадцять років раніше рельєфним гербовником познанського патриціату у лоджії ратуші.

Він містить 35 польських шляхетських гербів. Вони є особливо цікавим історичним джерелом з огляду на додаткове володіння клейнодами.

³⁷ Kuczyński S. K. Polskie herby ziemskie... – S. 117, przyp. 12.

³⁸ <http://www.bsb-muenchen.de/foerder/p2015.htm>.

³⁹ Neubecker O. Heraldik. Wappen – Ihr Ursprung, Sinn und Wert. – Frankfurt am Main, 1977. – S. 76–77.

⁴⁰ Niesiecki K. Herbarz polski... Powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych / Wyd. J. N. Bobrowicz. – Lipsk, 1839. – T. 1. – S. 473–480.

⁴¹ Nawrocki S., Wisłocki J. Inwentarze mieszczańskie z lat 1528–1635... – S. 247.

⁴² У певній правовій діяльності Е. Камин представив Войцеха Юзефа як уповноваженого “Joannem Baptisam Italum, artis cementarie magistrum”. AC 1548–1551 pod 1551 f. IV. A. Dom. Oculi.

⁴³ Kowalczyk J. Fasada ratusza poznańskiego. Recepcja form z traktatu Serlia i antyczny program // Rocznik Historii Sztuki. – VIII, 1970. – S. 171–173.

Ілюстрований гербовник Еразма Камина, як і його візерунки, становить важливу віху в історії польського ренесансного мистецтва і залишив помітний слід у польській геральдичній традиції. Його знаменитим попередником є, зокрема, “Книга роду Шидловецьких” (“*Liber geneaeo illustris familiae Schidloviciae*”) 1532 р., автором якої був Станіслав Самостшельник⁴⁴. Її зміст становлять біографії Станіслава Шидловецького, його двох жінок, шести синів, онуки – Барбари Тарновської, і невістки – Анни Миколайової Шидловецької з Тенчинських. До недовгого тексту, написаного в одному терніоні, додано 12 мініатюр, намальованих на окремих аркушах. Кожен із портретів було доповнено гербом⁴⁵.

Геральдичні мініатюри С. Самостшельніка займають дуже багато місця в оформленні “Каталогу архієпископів гнєзненських” (“*Catalogus Archiepiscoporum Gnesnesium Vitae Episcoporum Cracoviensium*”) Яна Длугоша, датованого 1530–1535 рр.⁴⁶. Текст Я. Длугоша належить до категорії каталогів достойників, який у пізній фазі розвитку наблизився до таких варіантів цієї літератури, як *gesta* і *vita*. С. Самостшельник прикрасив текст 45 мініатюрами із зображеннями гнєзненських митрополитів, вміщеними біля текстів окремих біографій. Усі вони мають дуже ошатний, репрезентаційний вигляд⁴⁷. Фундатор кодексу – Пйотр Томіцький – був увіковічений гербом Лодзі, який не тільки повторюється на полях рукопису, а й став темою самостійної геральдичної мініатюри.

Існування тих чи багатьох інших згаданих вище гербовників виражає ренесансну потребу документування, систематизації й візуалізації. Опрацювання всієї книги шляхетських і земських гербів дозволяє встановити, як праця Е. Камина вплинула на мистецтво пізнього ренесансу в Польщі. Зараз важко однозначно оцінити мистецьку вартість гербовника. Очевидно, що Е. Камин доклав багато зусиль для його приготування – це мав бути дар для Ради міста Познані, а отже, твором, що виконував репрезентаційні функції, був візитною карткою майстерні. Сьогодні книга є безсумнівно значним історичним джерелом, але також і відображенням найновіших ідей та уподобань у польському мистецтві другої половини XVI ст.

Додаток

Життя Еразма Камина – познанського золотаря XVI ст.

Джерельних згадок про родину Каминів у XV ст. не виявлено. Найдавнішим членом роду, про якого згадують джерела, є Бенедикт Камин. Він прибув до Великопольщі на початку XVI ст., найімовірніше з Гданська⁴⁸. Згідно з однією із гіпотез, Бенедикт походив із Каменя Поморського, на що вказує подібність назви міста і

⁴⁴ Biblioteka PAN (Kórnik), MK 3641–3651.

⁴⁵ *Miodońska B.* Miniatury Stanisława Samostrzelnika. – Warszawa, 1983. – S. 25–26, 80–93; *Quinkenstein M.* Stanisław Samostrzelnik. – Kórnik, 2006. – S. 79–91.

⁴⁶ Biblioteka Narodowa (Warszawa), BOZ cim. 5.

⁴⁷ *Miodońska B.* Miniatury Stanisława Samostrzelnika... – S. 26–27; *Quinkenstein M.* Stanisław Samostrzelnik... – S. 93–126.

⁴⁸ *Warschauer A.* Kamynowie – poznańska rodzina złotników... – S. 92.

прізвища⁴⁹. Рідною мовою Бенедикта була німецька. Приїхавши до Познані, він одружився із донькою познанського золотаря Петера Гелхора. У них народилося двоє синів – Еразм і Яків, а також п'ять доньок. Анна вийшла заміж за Войцеха Дармопиха, Барбара – за Симона Чуйніка, Катерина – за Єжи Генча, а Урсула – за Анджея Гозьдзя. Після смерті тестя Бенедикт став його головним спадкоємцем. Після 1524 р. він купив будинок на Козій вулиці (у XVI ст. вулиця називалася Свенто-славською), де помістив магазин і майстерню.

Сьогодні про ремісничу діяльність Бенедикта відомо небагато. До своєї майстерні він приймав відносно мало учнів; не вивчив і своїх двох синів. Відомо, що Еразм у 1541–1546 рр. вчився в майстерні свояка – Анджея Гозьдзя. Після практики, очевидно, він поїхав у подорож, а 1553 р. став познанським майстром. Е. Камин вперше очолив цех 1560 р. і виконував обов'язки старшого цеху до 1566 р. і потім ще раз – у 1573 р. В 1567–1568 урядовому році його обрали лавником.

А. Варшауер писав, що Еразм боровся із великими боргами, через що не зміг зберегти успадкованого від батька маєтку. Він був змушений продати будинок на Козій вулиці; його поручителями були інші ремісники, духовні особи та євреї. Якось його позивав один різник з приводу чотирьох гульденів і чотирьох грошів за доставлене м'ясо. У 1572 р. Лука Гурка ще тричі викликав Е. Камина, щоб той виконав замовлення, а в 1578 р. його оскаржила шляхтянка Катерина Носковська, бо майстер аж три роки зволікав і не лагодив її срібного пояса. Цього ж року магістрат знизив йому податки з огляду на бідність. Зрештою надійшов наказ на його арешт, а трохи згодом Е. Камин захворів; у 1580 р. він зважився продати наступний будинок.

Попри те, що Еразм не належав до сумлінних і вартих довіри ремісників, він, на відміну від свого батька, навчав дуже багато учнів. У 1553–1569 рр. він був наставником принаймні дев'ятьох учнів, родом із Познані, Гданська, Гнезна і Плоцька. Вів також обмін товарами, зокрема, із вроцлавськими та нюрнберзькими міщанами.

Не збереглися точно ідентифіковані золотарські вироби Е. Камина. На підставі подібності орнаментики йому можна приписати келих для костелу св. Івана в Лешно (1564) та оправу Євангелія св. Войцеха у Гнезно. Так званий “познанський бехтер” (кольчуга) 1580 р. також має оздобу, що могли вийти з-під руки Е. Камина⁵⁰. Яків – брат Еразма – виготовив келих, фундований познанською міщанкою Аполонією Струськовською костелові св. Войцеха у Познані; у його декоративному оформленні є орнаменти, зроблені Е. Камином⁵¹. Клієнтами Еразма були, серед інших, Рафал Дзялинський, Лука Гурка та Станіслав Сплавський.

Переклад з польської Ігора ПЕТРІЯ

⁴⁹ Warschauer A. Kamynowie – poznańska rodzina złotników... – S. 81.

⁵⁰ Michałowski P. Kamień (Kamyn, Kamin) Erazm // Wielkopolski słownik biograficzny. – Warszawa, 1981. – S. 310–311.

⁵¹ Dolczewski Z., Sobczak-Jaskulska R. Kielich z fundacji Apolonii Struszkowej // Kronika Miasta Poznania. – I, 2000. – S. 95–97.

**THE ARMORIAL OF DISTRICTS AND NOBLES BY POZNAŃ
JEWELLER OF THE 16TH CENTURY ERASMUS KAMYN IN THE
HOLDINGS OF THE LIBRARY OF IVAN FRANKO NATIONAL
UNIVERSITY IN LVIV**

Joanna KŁYSZ

*Nicolaus Copernicus University in Torun,
121, Mickewicz St., Torun, 87-100, Poland, tel. 0048 (056) 6554407,
e-mail: joannaklysz@o2.pl*

The article deals with the armorial book of districts and nobles by Polish jeweller of the 16th century Erasmus Kamin, which is now kept in the stacks of the Library of Ivan Franko National University in Lviv. Today the armorial is a very important historical source not only because of the interesting contents but first and foremost because of colour prints of coat of arms the cartouches of which are done in the style of northern Renaissance, which was popular at the end of the 16th century. The text makes the personality of the author, the history and contents of the book more understandable.

Key words: Erasmus Kamin, Jan Długosz, armorial, coats of arms of nobles and districts.

Стаття надійшла до редколегії 4.09.2007

Прийнята до друку 16.04.2008